

Dr. Vámosi György

Mozgékony molekulák vizsgálata modern mikroszkópiával

Debreceni Egyetem

ÁOK Biofizikai és Sejtbiológiai Intézet

Debrecen, 2015. nov. 25.

www.meetthescientist.hu

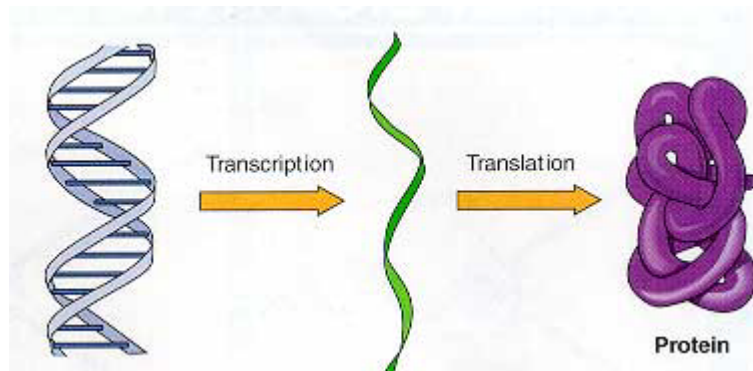
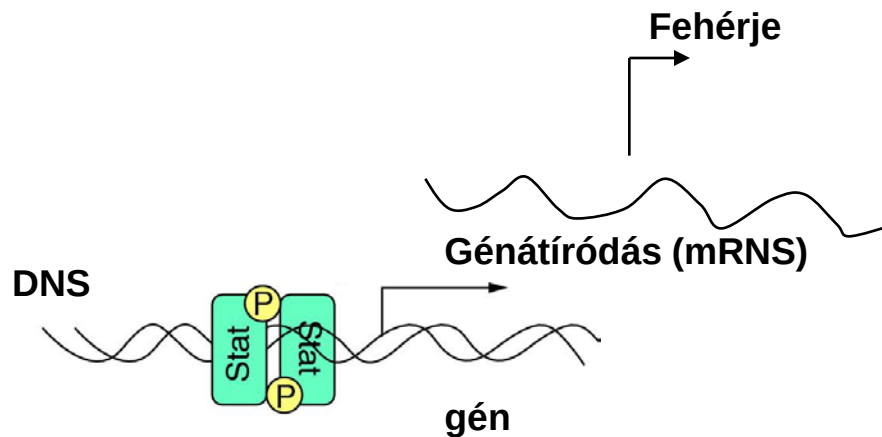

Prof. Nagy László

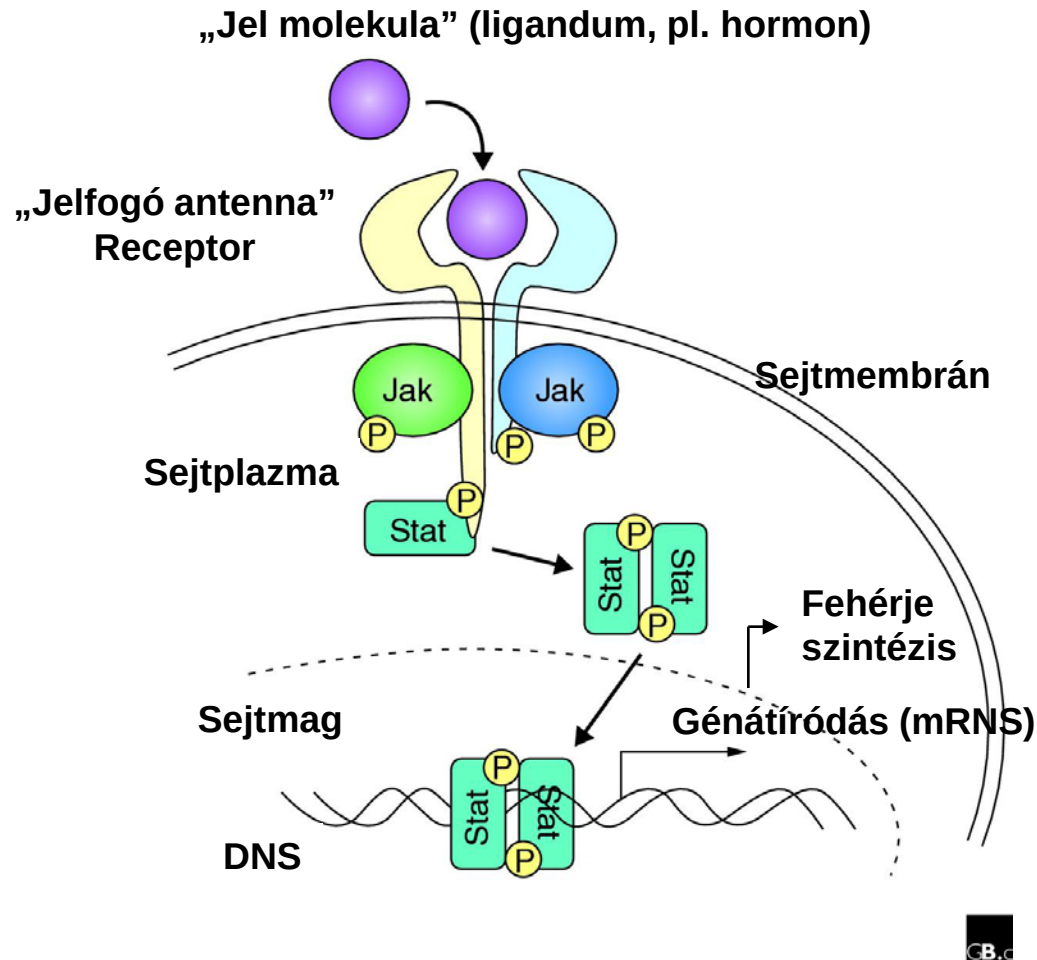
Sanford Burnham Prebys Orvosi Kutatóintézet, Lake Nona (Orlando) Florida

DNS kódtól a fehérjéig

- A sejtek genetikai anyaga, a sejtmagban **elhelyezkedő DNS hordozza a sejt felépítését és működését irányító információkat**
- A DNS egységei a gének, melyek fehérjét kódolnak (meghatározzák aminosav sorrendjüket, ezáltal felépítésüket)
- Egy gén DNS-éről másolat készül (mRNS), majd fehérje
- **A fehérjék a sejt működésében különféle feladatokat látnak el, pl.**
  - biokémiai folyamatokat katalizálnak (enzimek),
  - a sejt vázát építik fel,
  - **külső ingerekre reagálnak (receptorok),**
  - **a gének működését szabályozzák** (transzkripciós faktorok), stb.
- **A különböző sejttypusokban (ideg, izom, hám, stb.) részben más-más fehérjék vannak jelen**
- **A fehérjék termelődése szigorúan szabályozott,** a sejt típusának és pillanatnyi igényeinek, állapotának megfelelően

Jelátvitel a sejtekben

- A sejt mint automata: külső jelekre, ingerekre (input) megváltozott működéssel (output) válaszol
- Jel: ligandum, pl. egy hormon
- Jelfogó: sejtfelszíni receptor fehérje
- Jel továbbítás:
  - kölcsönható fehérjék láncolatán keresztül
  - gén átíródás, mRNS másolat keletkezése **adott génekről** → **fehérjék előállítása** az mRNS templát alapján
- **Sejtválasz:** megváltozott sejt működés, pl. sejtosztódás beindulása, sejthalál, sejt aktiváció, stb.

Fő kutatási területeink

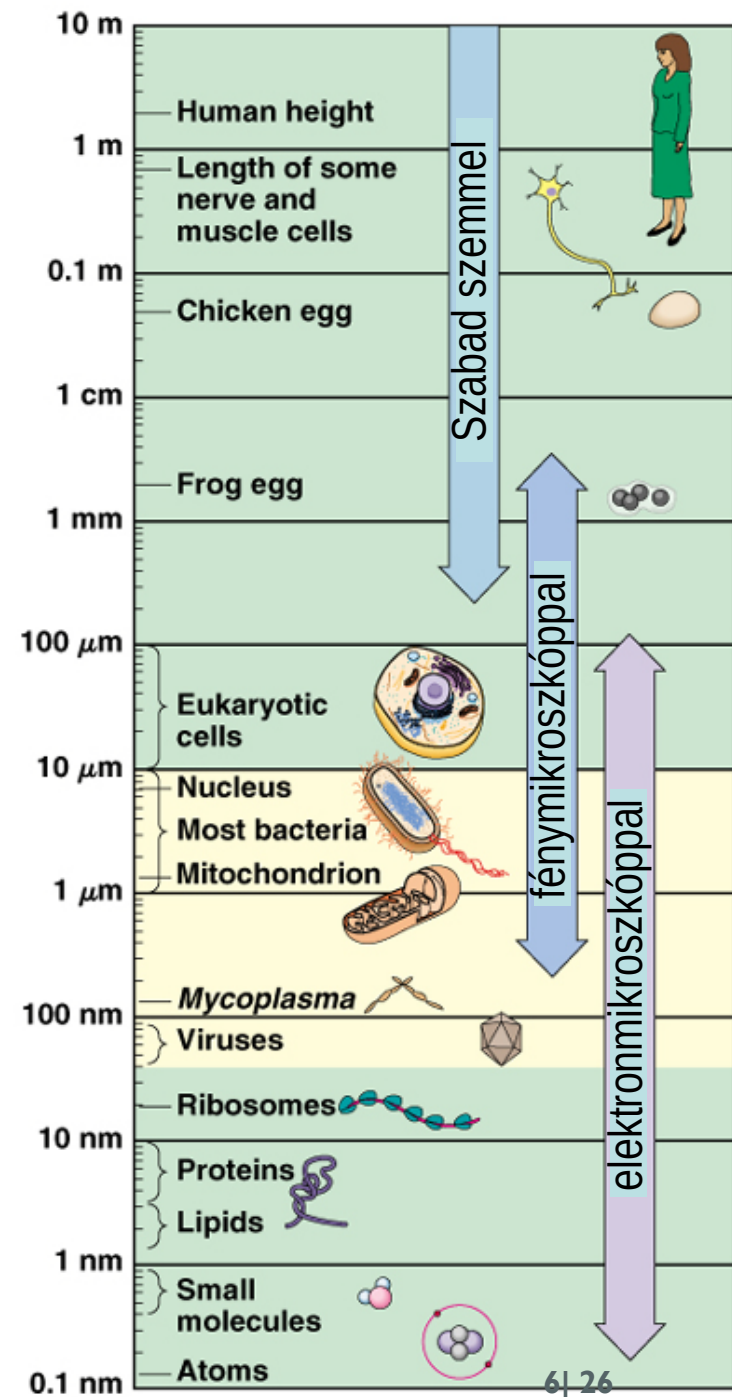
- A jelátviteli folyamatokban **résztevő** különféle fehérjék nem magányosan, hanem egymással összekapcsolódva, ún. komplexeket alkotva **működnek**
- Biofizikai, **mikroszkópos módszerekkel vizsgáljuk** a jelátvitelben szerepet játszó **fehérje-komplexek összeszerelődését, működését** a sejtmembránban és a sejtmagban
- Vizsgált fehérjék:
  - Az immunrendszer T sejtjeinek **működését** szabályozó membrán receptorok (interleukin-2/15 receptor)
  - A gének **működését** szabályozó fehérjék (transzkripciós faktorok: pl. cFos-cJun, magreceptorok)

Mikroszkópia

mikrosz = kicsi, szkopeo = nézni

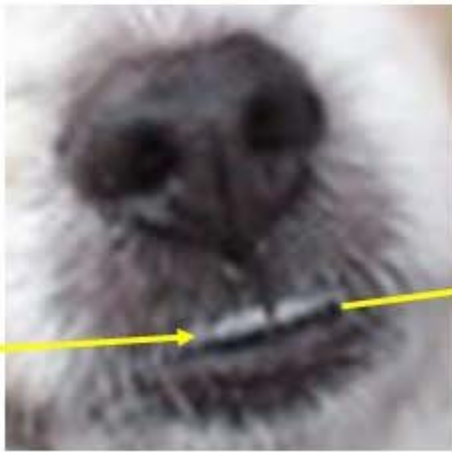
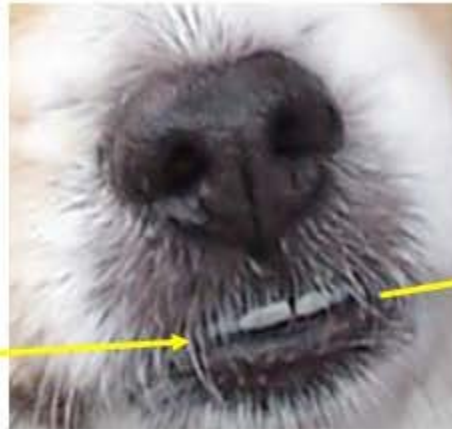
Mikroszkópia célja: láthatóvá tegye a vizsgált minta szabad szemmel nem kivehető részleteit.

- nagyított
- kontrasztos
- jó felbontású (részletgazdag) képet állítson elő
- legkisebb feloldható távolság fénymikroszkópnál kb. 200 nm (0,2 μm)
- A hagyományos fénymikroszkópia láthatóvá tudja tenni a baktériumokat, az eukarióta sejtek sejszervecskéit (organellumokat), de a biológiai makromolekulák szerkezetét nem

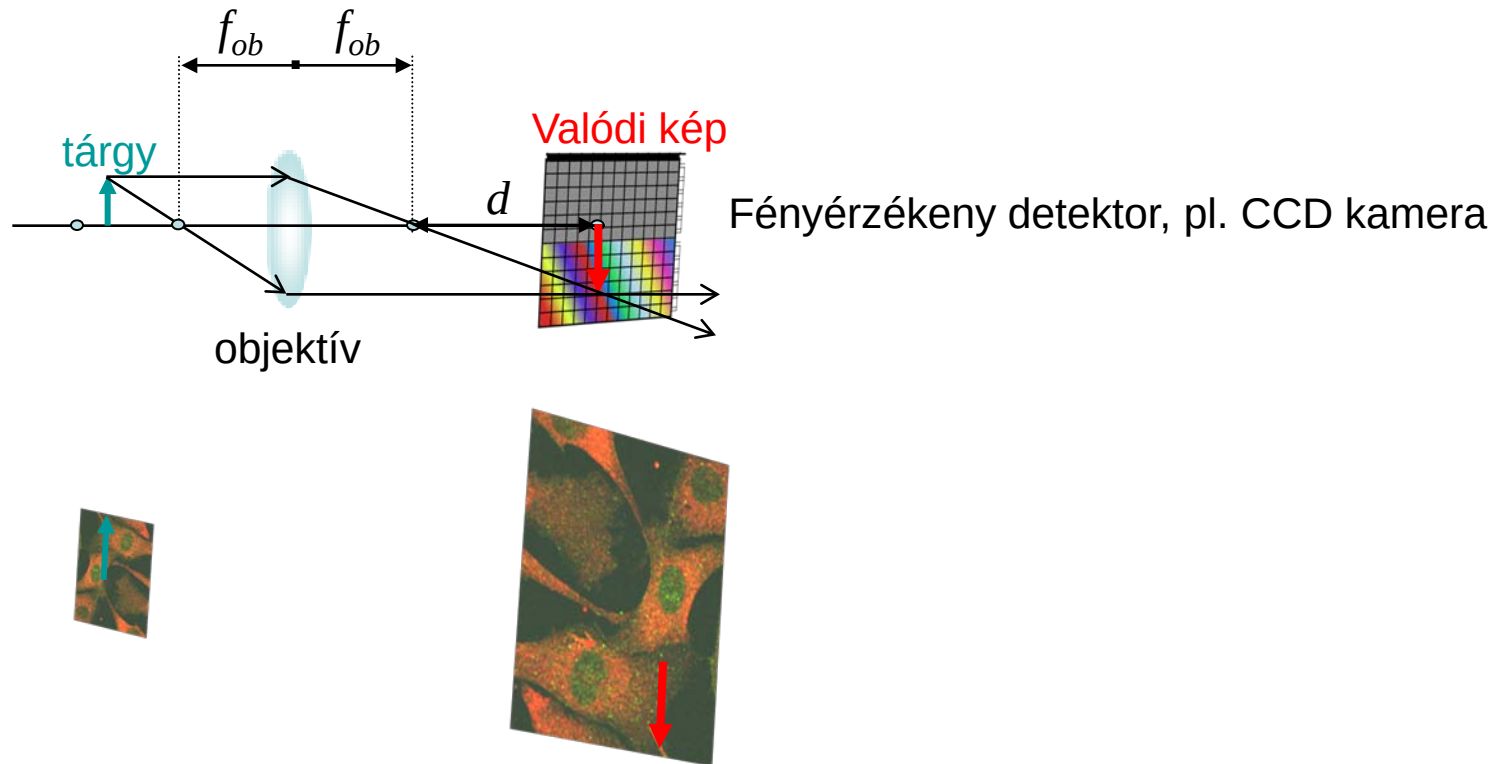

A mikroszkóp nagyítása és felbontása: mi a különbség?

- Nagyítás: hányszor nagyobb a kép, mint a tárgy eredeti mérete?
- Felbontás: mekkora annak a két tárgypontnak a távolsága, melyeket még éppen meg tudunk különböztetni egymástól?

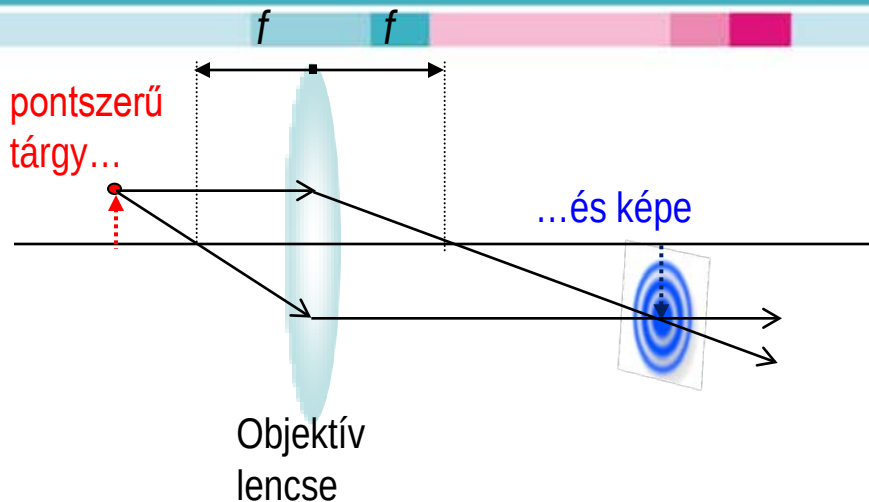

Mikroszkóp képalkotása

- Képalkotás: a minta egy pontjából kiinduló fénysugarakat az objektív lencse egy pontban foltban gyűjti össze, létrehozva a tárgy képét a fényérzékeny detektoron

A mikroszkóp felbontásának korlátja

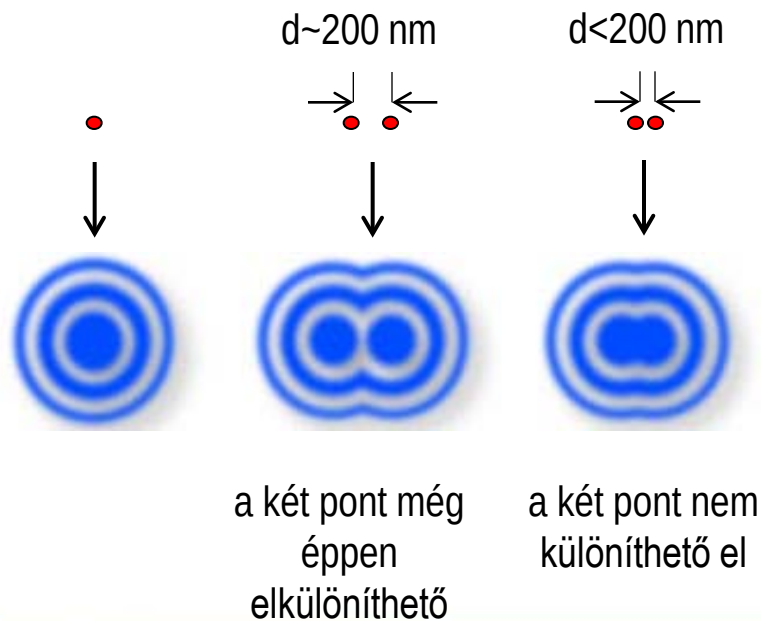
A fény hullámtermészete miatt a fénynyaláb nem fókuszálható egyetlen pontba
→ a pontoszerű tárgy képe nem pontoszerű, hanem kiterjedt mintázat – ez határt szab a felbontásnak

- Két tárgypont képe akkor különül le, ha a mintázatok középső maximumai nem fednek át
- Legkisebb feloldható távolság:

$$d_{\min} \approx \frac{\lambda}{2} \approx 200 \text{ nm} = 0.2 \mu\text{m}$$

ez a milliméter 5000-ed része

λ : a fény hullámhossza (~400 nm),

Fluoreszcencia

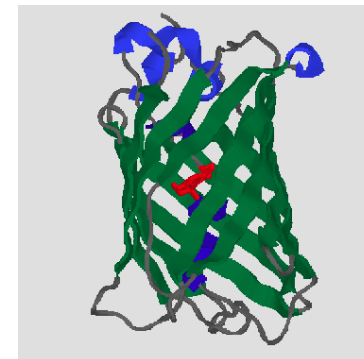
A vizsgálandó molekulákat festékekkel megjelöljük, így azok fluoreszcens mikroszkóppal megjeleníthetők

Fluoreszcencia: foton (fény) kibocsátása foton elnyelését követően

fluoreszcein molekula

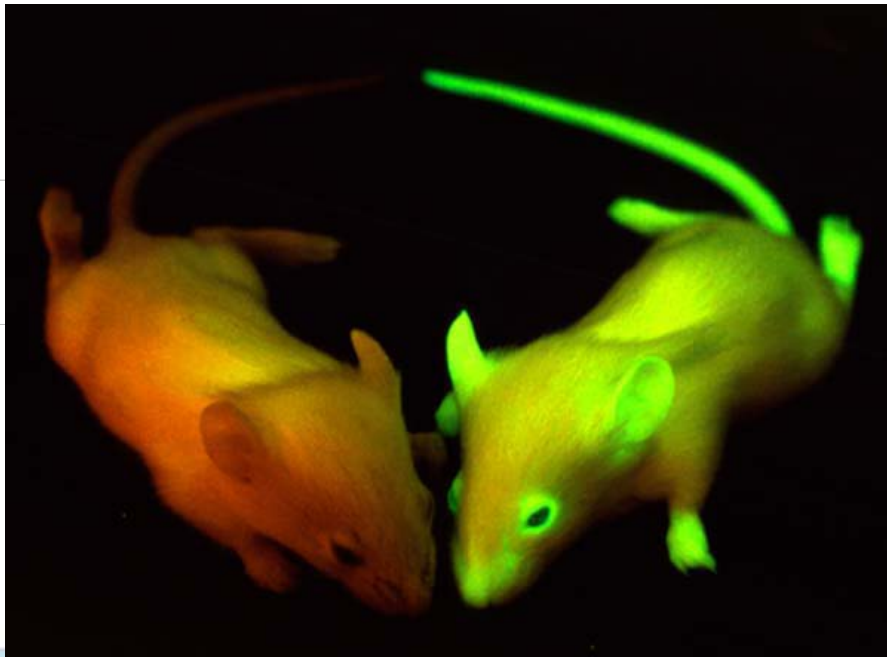

zöld fluoreszcens fehérje (GFP)

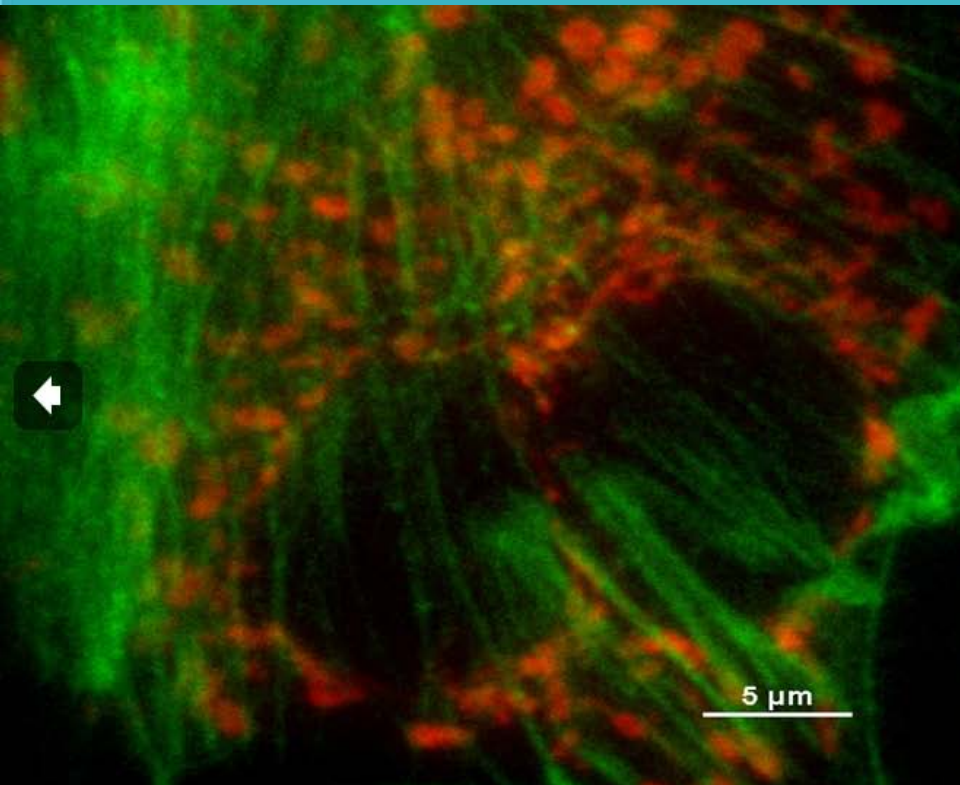

Aequorea victoria

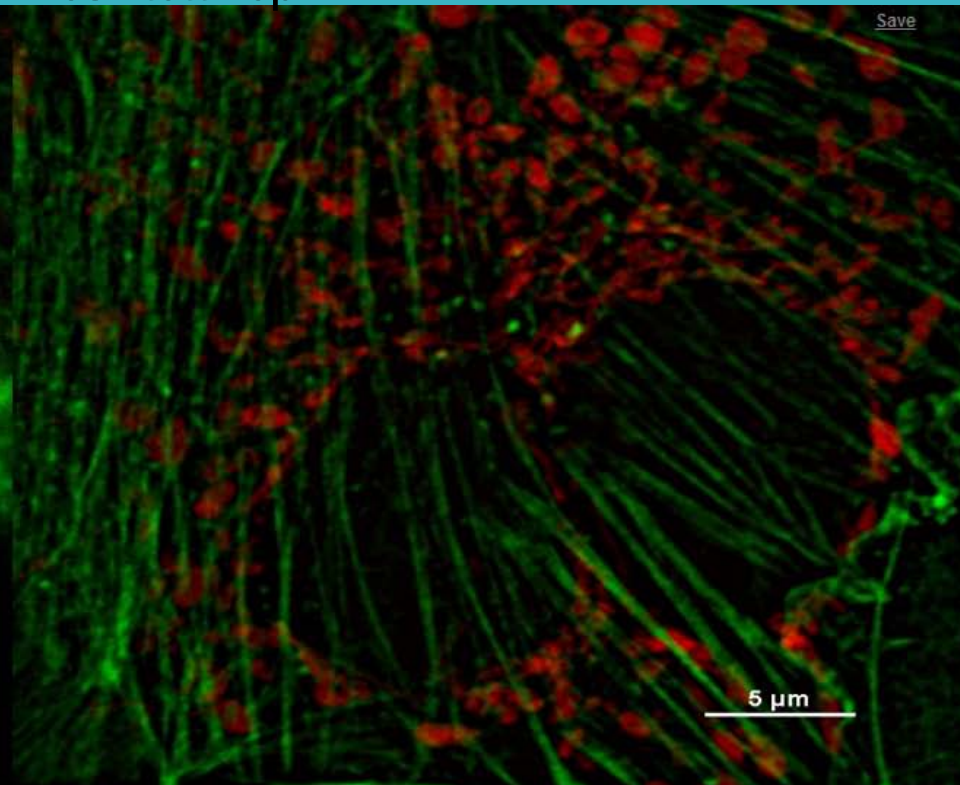
(2008 kémiai Nobel-díj)

Fluoreszcencia mikroszkóppal készített kép

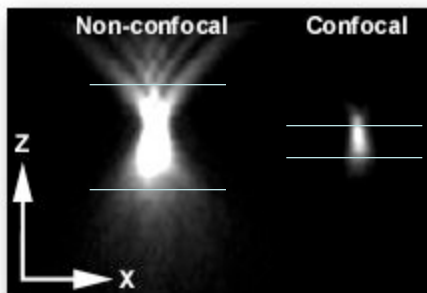

Konfokális lézer pásztázó mikroszkóppal készített kép

Hagyományos fluoreszcens mikroszkóp:

- A minta különböző z mélységeiből érkező fotonok egymásra vetülnek
  - Mélységélesség: 2-3 μm
→ elmosódott kép
- Oldalirányú felbontás: 0,2 μm

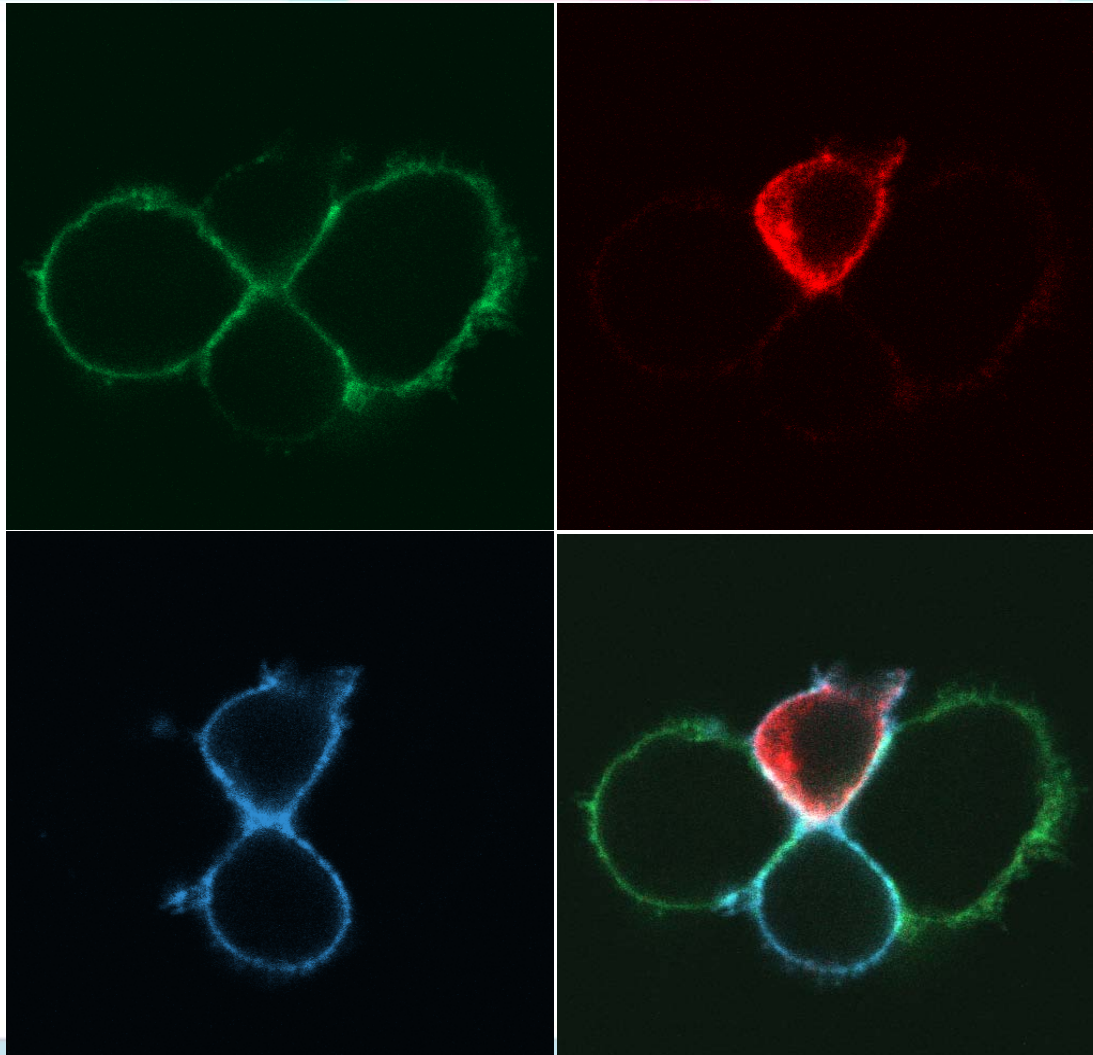

Konfokális lézer pásztázó mikroszkóp:

- A minta pontonkénti pásztázása
- Egy „tűlyuk” apertúra csak a fókusz síkból származó fényt engedi a detektorra → vékony szelet leképezése
- Mélységélesség: 0.5 μm
→ élesebb kép

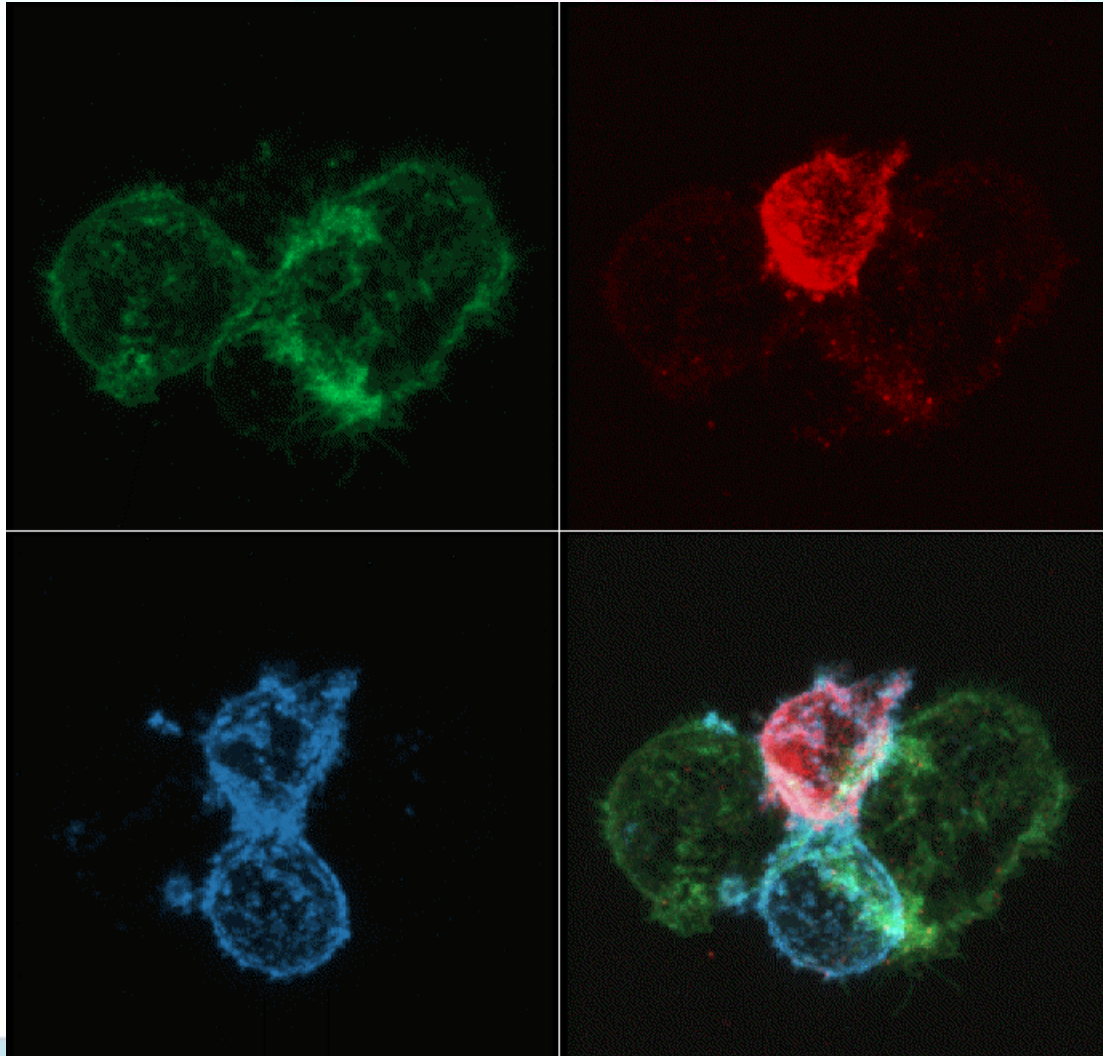
Oldalirányú felbontás: 0,2 μm

3D rekonstrukció az optikai szeletekből

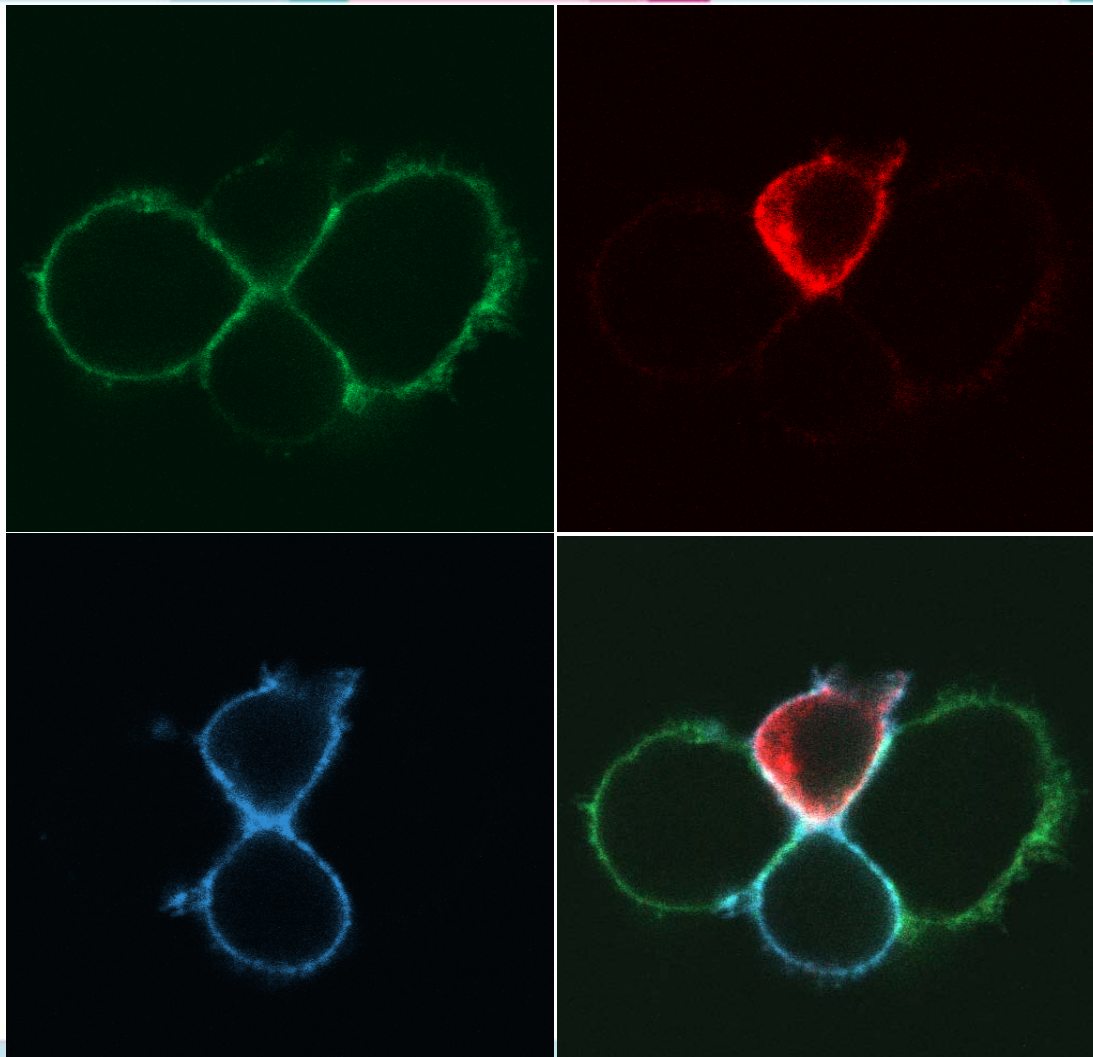
Kék: ölü sejt
Zöld: célsejt

3D rekonstrukció az optikai szeletekből

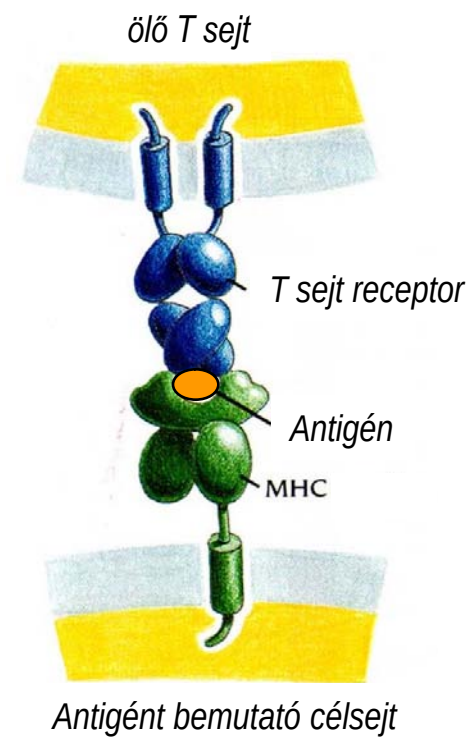

Kék: öló sejt
Zöld: célsejt

3D rekonstrukció az optikai szeletekből

Kék: ölü sejt
Zöld: célsejt

http://biweb2.bi.technion.ac.il/faculty_websites/reiter/TCR-peptide-MHC%20interaction.htm

A konfokális mikroszkóp felbontása (200 nm) nem elegendő a molekulakomplexek szerkezetének vizsgálatára

Hogyan javítható a felbontás?

A szuperfelbontású mikroszkópiák kifejlesztői: 2014 kémiai Nobel-díjasai

Eric Betzig
Howard Hughes
Medical Institute

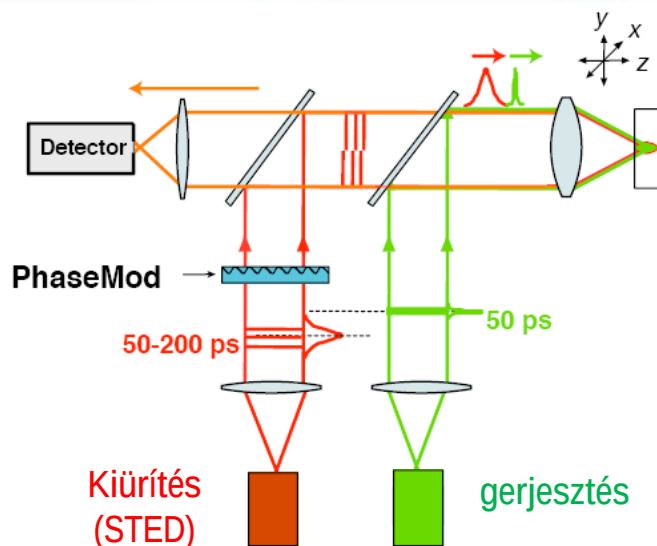
Stefan W. Hell
Max-Planck-Institut

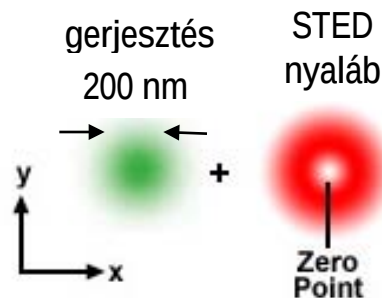
William E. Moerner
Stanford University

A 2014-es kémiai Nobel-díjat Eric Betzig, Stefan W. Hell és William E. Moerner kapta „a szuperfelbontású fluoreszcencia mikroszkópia” kifejlesztéséért.

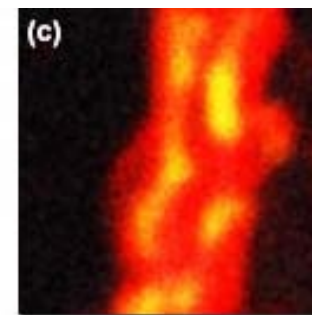
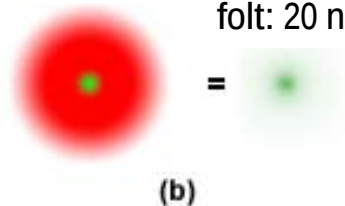
A szuperfelbontású STED mikroszkópia elve: „stimulált fényemisszió alapuló kiürítés”

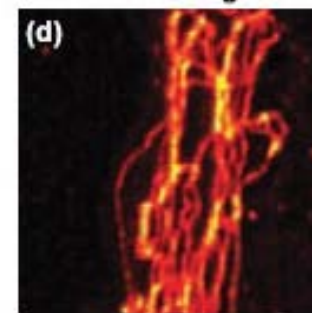
A gerjesztett folt
méretének csökkentése

kiürítés
Megmaradó
folt: 20 nm

STED Image

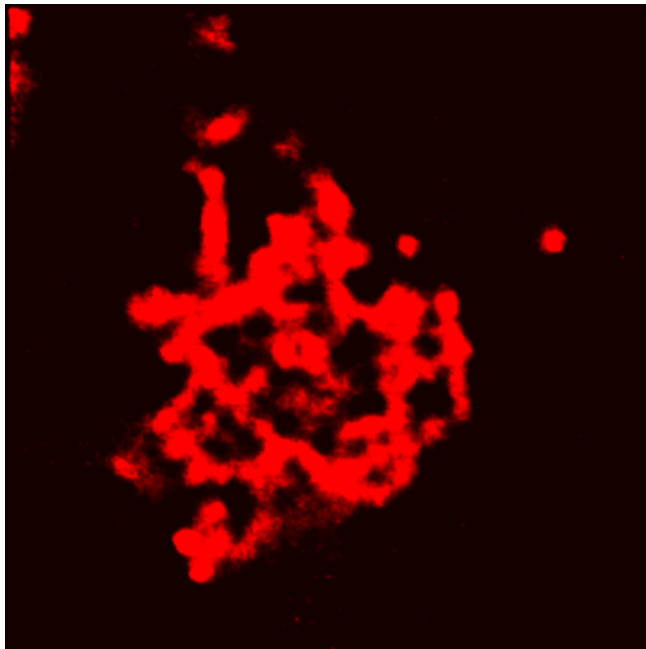

SW Hell, 1994, Optics Letters alapján

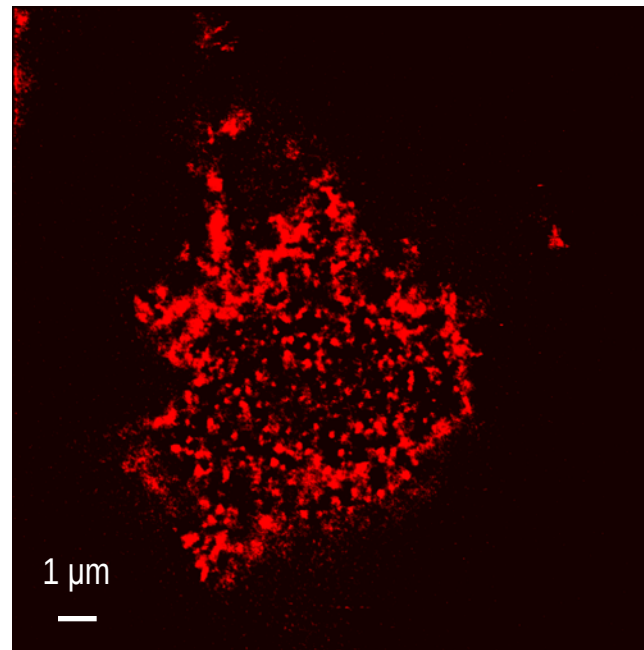
<http://zeiss-campus.magnet.fsu.edu> alapján

Interleukin-15 receptor α eloszlása T sejt felszínén

Konfokális kép

STED kép

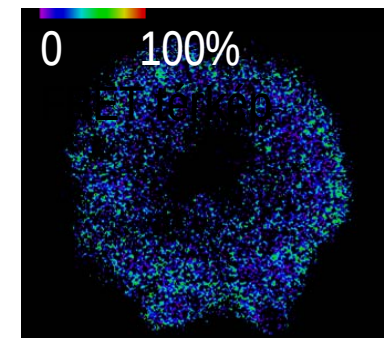
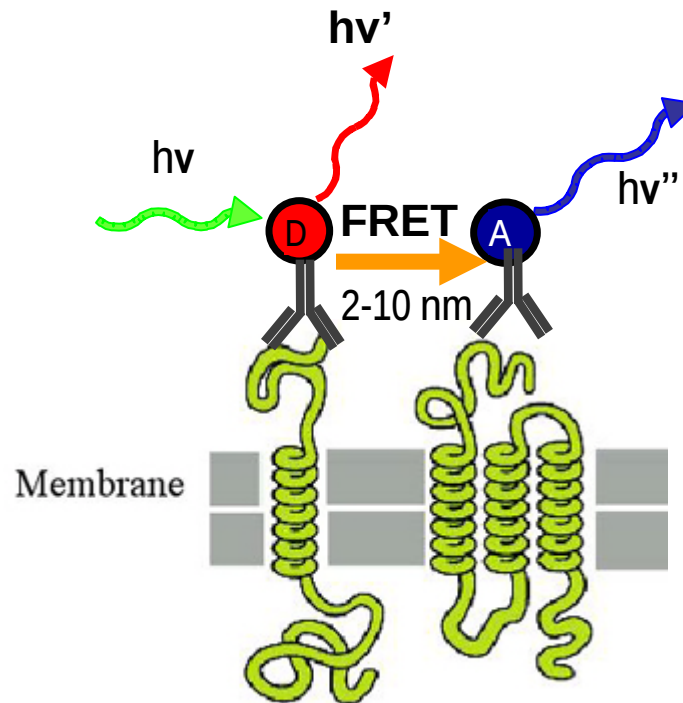
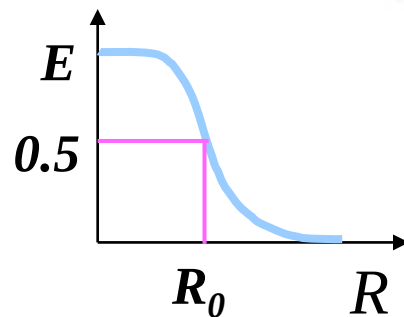
Mocsár Gábor

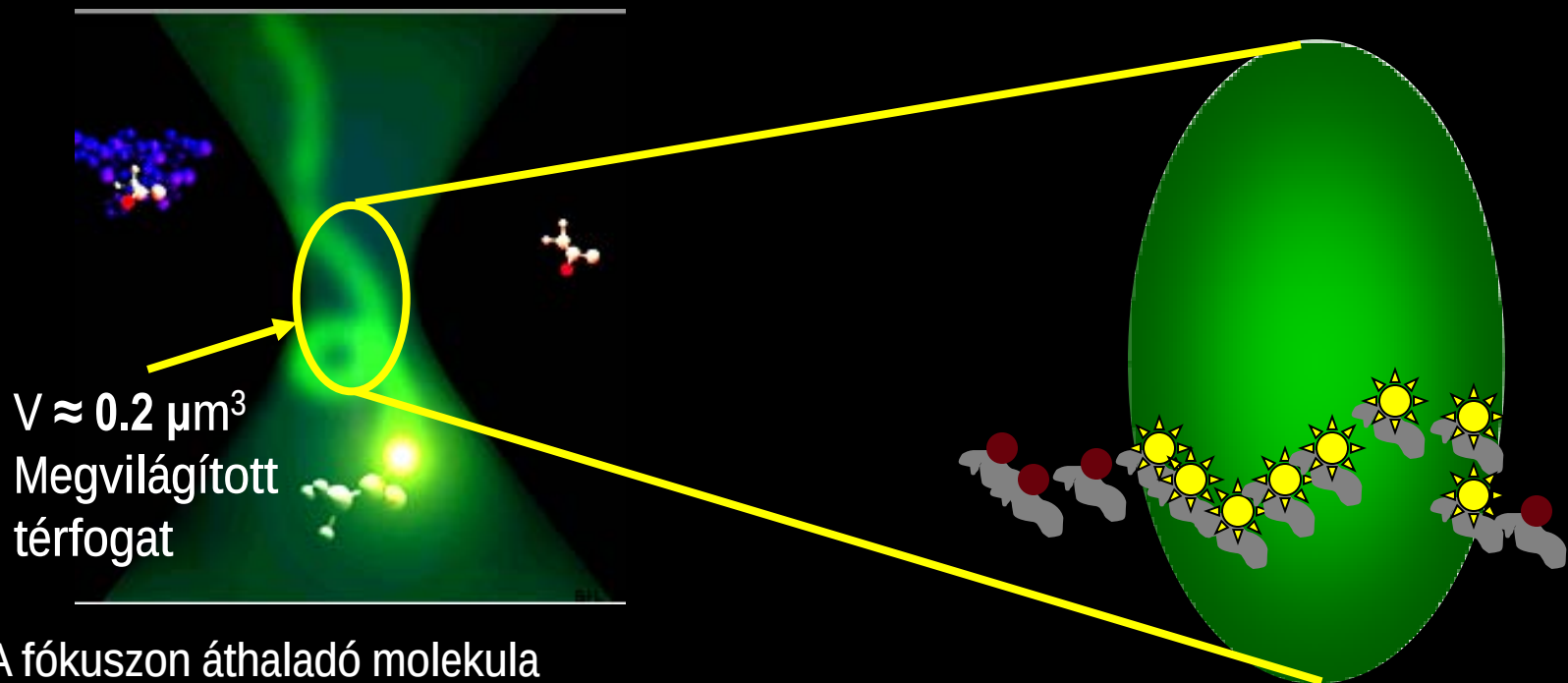
Volkó Julianna

Távolságok mérése molekuláris vonalzóval: fluoreszcencia rezonancia energia transzfer (FRET)

- Energiaátadás két festék között, ha a $R < 10$ nm
- molekuláris kölcsönhatások térképezése, távolságbecslés

Molekulák mozgékonyaságának mérése: Fluoreszcencia korrelációs spektroszkópia (FCS)

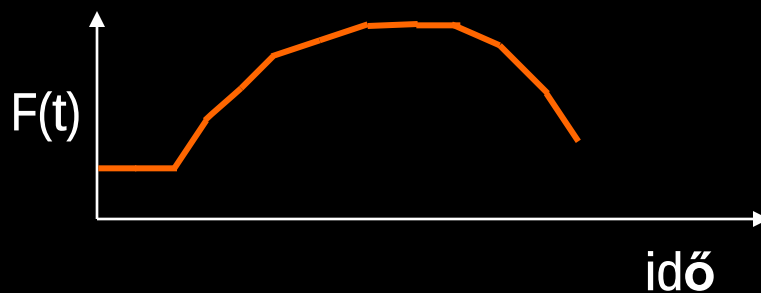

$V \approx 0.2 \mu\text{m}^3$
Megvilágított
térfogat

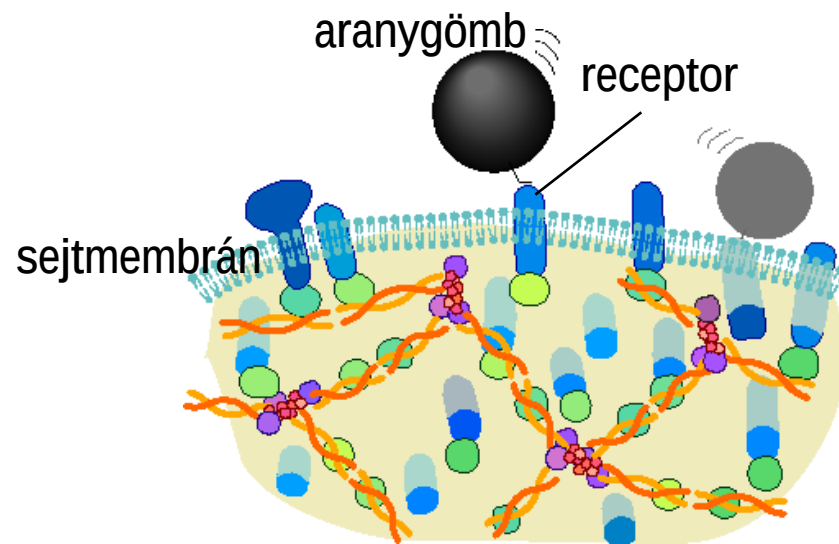
A fókuszon áthaladó molekula
fluoreszcencia ingadozást okoz

Megméri, átlagosan mennyi idő alatt
halad át a molekula a fókuszon

Gyors → szabad molekula
Lassú → kötött állapotú molekula

Egyedi molekula nyomkövetés

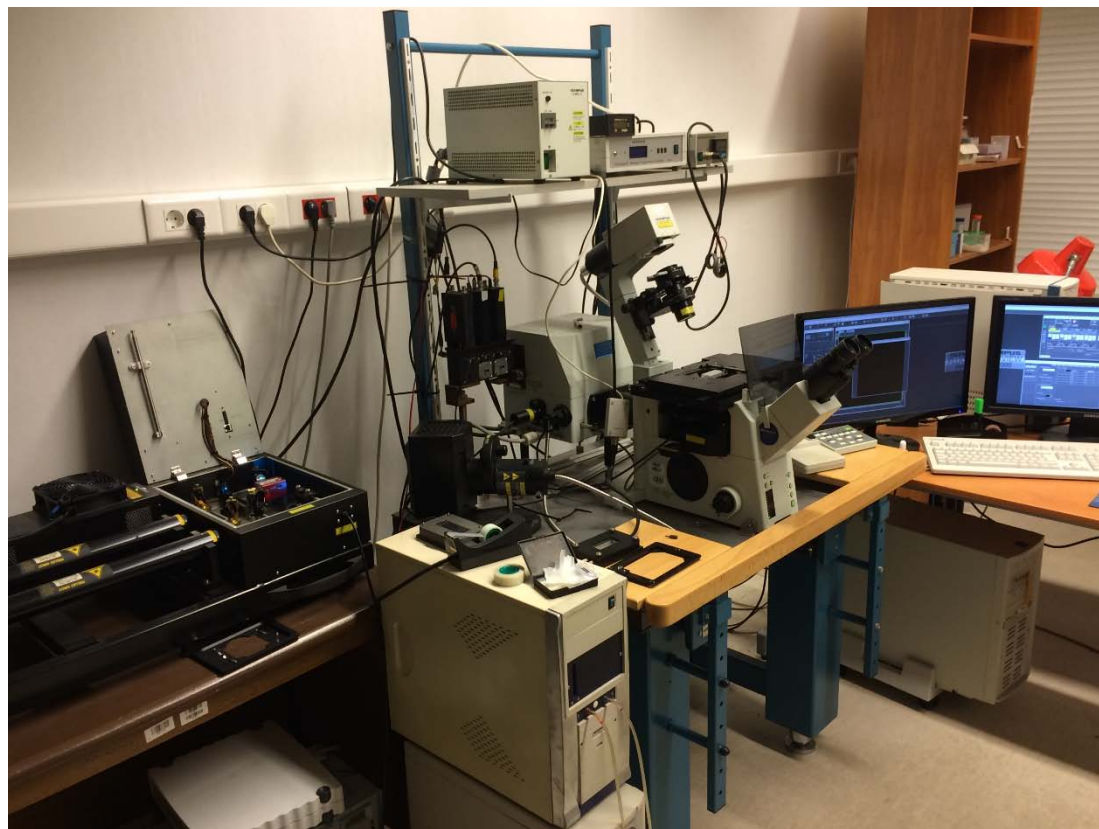
Transferrin receptor on NRK cell

Real time
Scale = 1 μm

Mikroszkóp régen és ma

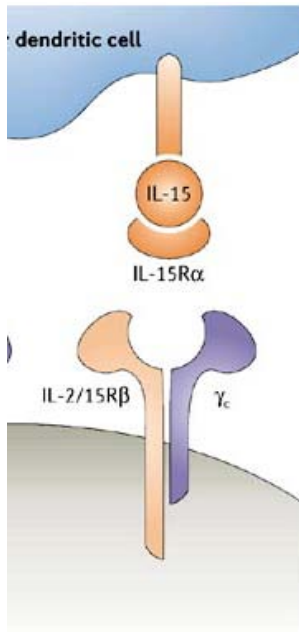

van Leeuwenhoek
mikroszkópja 1670
körül

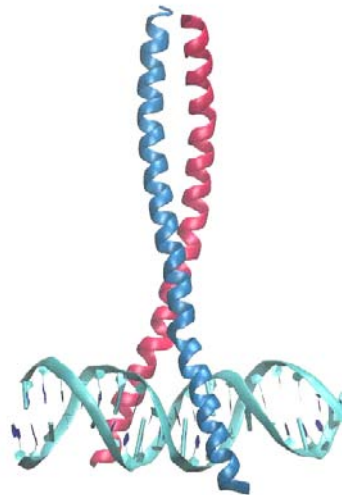

Olympus lézer pásztázó mikroszkóp,
Debreceni Egyetem

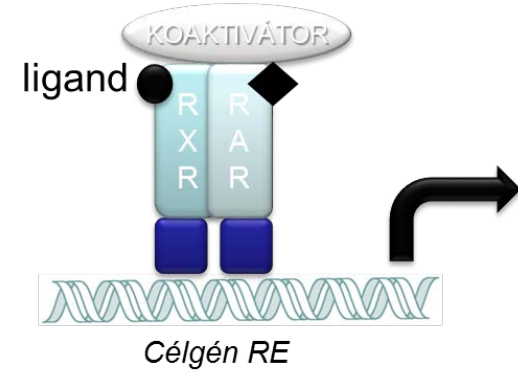
Alkalmazások

- A T sejt aktivációért és az immunológiai memória kialakításáért felelős membrán receptorok összeszerelődése

- cFos onkogén fehérje homodimerizációja (két azonos molekula összekapcsolódása), kötődése a DNS-hez
- Lehetséges szerep tumorok kialakulásában

- Génműködést szabályozó magreceptor fehérjék aktivációja

Floridai őslakosok

Kennedy Space Center

Karácsonyi hangulat Orlandóban

**Köszönöm szépen a
figyelmet!**

www.meetthescientist.hu

